

▪ معراج پیامبر (ص) در شعر احمد شوقی و نظامی

دکتر شهلا خلیل اللهی

عضو هیأت علمی دانشگاه شاهد

khalilollahe@yahoo.com

دکتر طاهره اختری

عضو هیأت علمی دانشگاه شاهد

چکیده

هدف مقاله حاضر بررسی چگونگی توصیف واقعه معراج در شعر نظامی و احمد شوقی است. مسأله اصلی آن تبیین افکار و اندیشه این دو شاعر درباره واقعه معراج پیامبر (ص) و نحوه بیان آنهاست که به روش کتابخانه ای و تحلیل محتوا انجام گرفته است.

معراج از رخداد های مهم و شگفت زندگی پیامبر (ص) است، علاوه بر این که دو سوره از قرآن به بیان اختصاص داده شده است، شاعران بسیاری درباره آن سخن گفته اند. نظامی و احمد شوقی از جمله این شاعران اند. هردو شاعر داستان معراج پیامبر (ص) را به تفصیل بیان کرده اند و تصاویری از این واقعه مهم ارائه داده اند، احمد شوقی، در جایی از توصیف حضور پیامبران دیگر را در مسجد الاقصی چون شهاب هایی می نامد که پیامبر (ص) را مانند ماه در بر گرفته اند و عرش در اختیار پیامبر (ص) قرار گرفته است، علاوه بر استفاده از عناصر ادبی در وصف این واقعه، او با بیانی زیبا به فلسفه معراج می پردازد. از نظر او پیامبر (ص) هم آینه است و هم آینه دار و هم زیبا رویی است که تصویرش در آینه منعکس شده است.

نظامی از جمله شاعرانی است که ارادت بسیار ویژه ای به حضرت رسول (ص) دارد، به گونه ای که در پنج گنج، بخش های ویژه ای را به بیان فضایل آن حضرت و معراج او اختصاص داده است، در مخزن الاسرار (۶۶ بیت)، لیلی و مجنون (۴۰ بیت) هفت پیکر (۷۵ بیت) و شرفنامه (۶۶ بیت) شرح مبسوطی از شب معراج ارائه داده است و عقاید کلامی و فلسفی خود را درباره معراج بیان کرده است.

حاصل سخن این که هر دو شاعر این واقعه عظیم را با عناصری بر گرفته از طبیعت و با بهره گرفتن از زبان شاعرانه به تصویر کشیده اند. اشتراکات فلسفی و کلامی و همچنین زبان شاعرانه میان آن دو به چشم می خورد، اما تصاویری که نظامی ارائه می دهد با توجه به دوره ای که به آن تعلق دارد، ویژگی های خاصی دارد.

کلید واژه ها: معراج، پیامبر (ص)، نظامی گنجوی، احمد شوقی.

مقدمه

یکی از راه هایی که شاعران برای ممتاز ساختن شعر خویش برگزیده اند استفاده از اطلاعات خود در شعر است و این امر از روزگاران قدیم انجام می شده و شاعران با قریحه خود دانش خود را در اشعارشان متجلی می ساختند. از این رو شعر از طبیعت به سوی آیات، حکایات، حوادث تاریخی و دانش روز میل کرد. به گونه ای که شعر برخی از استادان چون انوری، خاقانی، مولوی و حافظ مشحون از اصطلاحات علمی و ادبی و عرفانی رایج عصر است و کسانی چون نظامی و انوری و خاقانی در این راه بر دیگران پیشی گرفته اند و تا سر حد امکان از اطلاعات خود در شعر سود جسته اند. (محبوب، ۶۱۴)

نظامی گنجوی، جمال الدین ابو محمد الیاس بن یوسف بن زکی متخلص به نظامی (۵۳۵ ۶۰۷-۶۱۲) شاعر و داستان سرای ایرانی و پارسی گوی قرن ششم هجری است. اگرچه داستان سرایی در زبان فارسی به وسیله نظامی شروع نشده لیکن تنها شاعری که تا پایان قرن ششم توانسته است شعر تمثیلی را به حد اعلای تکامل برساند نظامی است.

نظامی اگرچه شاعری داستان سراسر است و بیشتر به داستان های عاشقانه پرداخته است، ولی او شاعری است حکیم و اندیشه ور، آشنا با فرهنگ و تاریخ ایران، که در پس قصه ها یش نکاتی عمیق نهفته است و به همین سبب است که او چند بار از خوانندگان مثنوی هایش خواسته است تا رازها و رمزهای موجود در شعر او را نیز کشف کنند. (دستگردی، مقدمه)

صور خیالی که نظامی در توصیف صحنه داستان معراج به کار برده را می توان به چند دسته تقسیم کرد:

۱) قرآن کریم

قاب قوسین او در آن اثنا از دنی رفت سوی او ادنی (نظامی، ص ۲۶، بیت ۶۰)
نظامی در این بیت ضمن با بهره گیری از آیه: "فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ" (نجم ۹)، جناس و پارادوکس بین واژه های دنی و ادنی در محور آفتی خیال ایجاد کرده که وسعت مسیر حرکت پیامبر (ص) را در این سفر روحانی نشان می دهد:
در نمونه دیگری:

زان گل و زان نرگس کان باغ داشت نرگس او سرمه ما زاغ داشت

(نظامی، ص ۵، بیت ۳۱)

"ما زاغ" اشاره دارد بر آیه: "ما زَاغَ الْبَصْرُ وَ ما طَغَىٰ" (نجم، ۱۷) که این اشاره با عنصری از طبیعت "نرگس" و استعاره مصرحه از "چشم" تصویر زیبایی از نوع رفتار پیامبر (ص) در این سفر روحانی ارائه داده است.